

36. Knjiga Propovjednikova

Smatra se da je napisana od nepoznatog židovskog mislioca iz 3.st.pr. Kr. koji u njoj pokušava ostvariti svojevrsni dijalog između židovstva i grčke filozofije. Njezin hebrejski jezik sa dosta aramejizama svjedoči da se radi o mlađem spisu, a u kojem odzvanjanju odjeci problema i mentaliteta tipičnih za helenizam i njegove sastavnice (cinike, stoike, epikurejce i skeptike).

Naziv knjige na hebrejskom jest *kohelet* (*kahal*=skup, saziv) pa je grecizirani naziv *ekklesiastes* (od *ekklesia*=skup, saziv, crkva), dakle onaj tko upravlja skupom, sazivom – vjerojatno se misli na učitelja ili onoga koji predvodi čitanje u zajednici.

Književni aspekt knjige

Propovjednik uzima pojedine drevne mudrosne izreke ili tekuću narodnu mudrost i na njima gradi svoje razmišljanje. Jedni smatraju da to čini po uzoru na *kraljevske testamente* koji su bili prošireni u Egiptu i koji su kao motive imali *ispraznost, trud, korist* (von Rad), drugi da se radi o svojevrsnom dnevniku koji bilježi dnevna razmatranja pa se misli iznova vraćaju bez da tvore neku veću smislenu cjelinu (Alonso Schökel), ili stoička dijatriba kojom se raspravljaju životna pitanja posežući u baštinu i u grčku i u biblijsku baštinu (Lohfink). Naime, razni leitmotivi prožimaju knjigu tako da je teško u njoj zamijetiti neki razvoj u linearnom pravcu, a onda i razrješenje postavljenih pitanja.

Zbog navedenih problema, teško je dati pregled tj. strukturu knjige, pa ćemo zato prijeći na njezinu interpretaciju prateći glavne grupe tumačenja koje su se pri tom iskristalizirale.

Glavne mogućnosti tumačenja knjige

Prema nekima, glavni motiv u ovoj knjizi jest hebr. pojam *hebel*. Neki ga stalno prevode kao *ispraznost* (Ravasi), neki kao *apsurd* (Fox). Možda bi ga se moglo prevesti i manje negativno, npr. kao *dašak* jer hebr. termin izvorno označava *dah*, dakle ono što se ne može dotaći, na čemu se ne može ništa trajnoga utemeljiti nego čim si ustanovio da je ovdje, već počinje nestajati.

1. Prevlast ispraznosti svega nad radošću življenja

Jedna grupa tumača smatra da Propovjednik tvrdi kako posvemašnja ispraznost života ima primat nad radošću življenja. Glavni predstavnik ove linije jest veliki poznavatelj SZ-a Gerhard von Rad, a njega slijedi znatan broj drugih učenjaka. Oni smatraju kako Propovjednik želi poručiti čitatelju da je razum tj. mudrost gubitnik u odnosu na život i pitanja koja on postavlja, u odnosu na vrijeme koje neumoljivo teče pa donosi i odnosi i dobro i zlo te u odnosu na

svijet sa njegovim nužnim mijenama. Iako bi želio pozitivno odgovoriti na smisao života, Propovjednik prema njima oslikava kako čovjek zapravo nije u stanju uspostaviti dijalog sa svijetom (svijet koji je nijem a čovjek u njemu je samo kratkotrajni “korisnik” života) a nema niti dijaloga s Bogom, kao što smo vidjeli da je bio prisutan kod Joba.

Život je stoga ispraznost: razumsko ispitivanje ne uspijeva pronaći smisao koji bi međusobno povezao društvene strukture, jer one ne ostavljaju mjesta nadi – vlada nepravda (3,16):

Još vidim kako pod suncem umjesto pravice vlada nepravda i umjesto pravednika zločinac.

Jedan je čovjek nadređen drugome, čast i korektnost se pokazuje smiješnom jer su pred smrću ionako svi jednaki; koliko god se budućnost činila raznovrsnom i nepredvidljivom, ona je zajednički usud svima. Sama Mudrost je također dvojbena: iako je po sebi viša od gluposti, uzrokuje patnju (1,16-18):

Rekoh onda sam sebi: “Gle, stekao sam veću mudrost nego bilo tko od mojih prethodnika u Jeruzalemu. Duh moj sabrao je golemu mudrost i znanje.”
¹⁷Mudrost pomnjivo proučih, a tako i glupost i ludost, ali sam spoznao da je to pusta tlapnja. ¹⁸Mnogo mudrosti - mnogo jada; što više znanja, to više boli.

Osim toga, Mudrost ostaje necijenjenom i neiskorištenom (9,13-16):

Još vidjeh pod suncem i ovu “mudrost” koja mi se učini velikom:

¹⁴Bi jedan malen grad i u njem malo ljudi, a na nj udari velik kralj, opkoli ga i podiže oko njega velike opsadne tornjeve.

¹⁵Ali se u njemu nađe čovjek siromah mudar koji spasi grad svojom mudrošću, a poslije se nitko nije sjećao toga čovjeka.

¹⁶Ipak ja velim: bolja je mudrost nego jakost, ali se ne cijeni mudrost siromaha i ne slušaju njegove riječi.

Vrijeme je neodređeno: Iako Bog upravlja svakim događajem, pojedina vremena čovjeku ostaju skrivena tako da svijet i ono što se u njemu događa za čovjeka u smislu mogućnosti kontroliranja ostaju nepristupačni. Stoga je čovjek jednostavno izručen vremenu kao nekoj stihiji i jedino što može jest prilagođavati mu se koliko je moguće. Posljedica je ovoga da, iako je od Boga određeno vrijeme za svako događanje (3,9-11), ono čovjeku ostaje nepoznato, ne može se u njemu orijentirati niti dovoljno prilagoditi a da ga ne ono ne bi zaskočilo (9,12):

Čovjek ne zna svoga časa: kao ribe ulovljene u podmukloj mreži, i kao ptice u zamku uhvaćene, tako se hvataju sinovi ljudski u vrijeme nevolje koja ih iznenada spopada.

Ovdje je granica ljudskog znanja koju ne može prijeći i to rađa dubokim osjećajem nesigurnosti i nemira. Ovo pogađa sve, naročito one aktivnije, koji ne uspijevaju uhvatiti korak sa vlastitim životom – plod njihovih napora jest jedino nevolja koju proživljavaju, a Božje djelo im stalno izmiče (3,9-11).

Usljied svega ovoga čovjeku preostaje samo jedno: prihvatiti ono što mu Bog, uslijed svih ovih mijena i nesigurnosti, ipak garantira – radost i veselje (8,14-15):

Ali je na zemlji ispraznost te pravednike stiže sudbina opakih, a opake sudbina pravednika. Velim: i to je ispraznost.

¹⁵Zato slavim veselje, jer nema čovjeku sreće pod suncem nego u jelu, pilu i nasladi. I to neka ga prati u njegovoj mucu za života koji mu Bog daje pod suncem.

Slično, ali malo razvijenije Propovjednik govori i 9,7-10:

Zato s radošću jedi svoj kruh

i vesela srca pij svoje vino,

jer se Bogu već prije svidjelo tvoje djelo.

⁸U svako doba nosi haljine bijele

i ulja nek' ne ponestane na tvojoj glavi.

⁹Uživaj život sa ženom koju ljubiš u sve dane svojega ispraznog vijeka koji ti Bog daje pod suncem, jer to je tvoj udio u životu i u trudu kojim se trudiš pod suncem.

¹⁰I što god nakaniš učiniti, učini dok možeš, jer nema ni djela, ni umovanja, ni spoznaje, ni mudrosti u Podzemlju u koje ideš.

Radost i veselje su mogućnost za čovjeka jer je nesumnjivo da je Bog čovjeku namijenio. No, u kontekstu neizbježne smrti, Božje nespoznatljivosti, neshvatljivosti svemira, manjka sigurnog smisla, i ona radost življenja koja je čovjeku dostupna u krajnoj liniji gubi svoj okus te i sama postaje isprazna.

2. *Aurea mediocritas*: Propovjednik preporučuje zlatnu sredinu

Ovo tumačenje Propovjednika tvrdi: religiozni čovjek ne bi trebao biti ni previše pravedan, a ni previše zao. Neki smatraju da u 7,16-18 Propovjednik ironizira religiozna nastojanja svoga vremena u gotovo fanatičnom obdržavanju Zakona. Naime, u 7,15 on navodi teološki princip svoga vremena: *pravednik napreduje a zlikovac propada*, kojeg u konkretnim život prečesto opovrgava. I ne samo to – prečesto govori upravo suprotno. Zato Propovjednik savjetuje:

Ne budi prepravedan,

i ne budi premudar: zašto da se uništavaš?

Ne budi preopak

i ne budi lud: zašto bi umro prije vremena? (7,16-17)

Vidimo da ovaj tekst iznosi na prvi pogled problematične izjave. Da li se *ne biti previše pravedan* treba shvatiti kao *ne vezati se previše za Zakon*, a *ne biti opak* – *ne biti prijestupnik Zakona*? U prilog ovom mišljenju bi išlo to što se u slijedećem poglavlju *biti pravedan* shvaća kao *onaj koji čuva naredbu* (8,5).

Kao zaključnu misao Propovjednik nudi temeljni kriterij za orijentaciju: strah Božji (7,18):

Dobro je da držiš jedno, ali ni drugo ne puštaj iz ruke, jer tko se boji Boga, izbavlja se od svega.

U ovom svjetlu prethodno izrečena dvojba trebala bi se shvatiti kao *izbjegavati legalizam* i kao jednostavan poziv za osluškivanje vlastite savjesti. U konkretnoj svakodnevici to bi značilo imati pred očima onakvu viziju života kakvu nam otvara *strah Božji* i svoje odluke u pojedinim slučajevima donositi u skladu s njim. Strah Božji shvaćen kao želja ne povrijediti dobrotu i ljubav Božju nego gledati kako da mu uzvratim vjernošću.

3. Pozitivno tumačenje

Ovakvo mišljenje bilo je zastupano prije svega u židovskim antičkim rabinskim i srednjevjekovnim sinagogalnim krugovima. Danas ga prihvaća samo manjina modernih stručnjaka (Lohfink, Gordis, Whybray, Bonora). Njihov pristup uvažava sav kritični naboj ove knjige, ali ipak bez da Propovjednika smatra skeptikom. Radije ga se gleda kao učitelja umijeća življenja. U tom smislu život je pitanje zajedničke milosti: ako je dar, onda ga treba uživati! Bila bi nesreća živjeti u besmislu ili si umišljati bilo kakav smisao i stoga život proživjeti u iluzijama. Dakle, osim što život prihvaća kao dar kojeg treba uživati, Propovjednik sve druge stavove podvrgava oštrom ispitavanju kako bi ukazao na moguće iluzije kojima ljudi podlijevaju kad razmišljaju o životu – otuda ironičan ton pojedinih redaka. Nakon “izvršenog ispitivanja”, osim što je život dar Božji kojeg treba uživati, jedino valjano što preostaje jest – živjeti ga u strahu Gospodnjem. Dobiveni dar prihvatiti kao znak ljubavi i zato ga živjeti u ljubavi prema Darovatelju.

Do ovakvog rezultata Propovjednik dolazi nakon što je ispitao odnos vjere i razuma u različitim područjima života, nakon što je detaljno suočio Božju objavu i životno iskustvo generacija. I ovdje se istraživači razlikuju: jedni smatraju da je nakon ovakvih sučeljavanja Propovjednik iskristalizirao ono što uvijek preostaje kao sigurno, no drugi smatraju da oštro naznačene suprotnosti Propovjednik ipak nije dosljedno doveo do krajnjeg raspleta do kojeg je mogao i trebao dovesti (Festorazzi). Po meni, zastupnici drugog mišljenja žele reći da oni bolje znaju od Propovjednika kako je trebao završiti svoje djelo. Ali, imajući u vidu zaokruženost i doradenost biblijskih knjiga, smatram da bi se prije moglo zaključiti kako nisu doprli do onoga što je Propovjednik želio poručiti.

Stoga mi se čini vjerojatnijim prvo tumačenje koje bi se moglo promatrati i u odnosu prema Knjizi o Jobu: ako Job pita za smisao patnje pravednika, Propovjednik propituje smisao užitka onih kojima ide dobro. Drugim riječima, koji je smisao onih kojima ide dobro – da li je to sve ili je mudrost tražiti još i nešto više?